

Stručni rad.

Nadnevak slanja članka na recenziju: 20. svibnja 2018.

Nadnevak prihvaćanja članka za objavu: 31. prosinca 2018.

HRVATI I ŠVICARCI: PRIJE I NAKON OSNUTKA HRVATSKE DOPUNSKE ŠKOLE U ŠVICARSKOJ (1990.)

Tihomir Nuić
Zürich

Sažetak: U ovome članku donosi se kratki pregled izabраних povijesnih i aktualnih činjenica o odnosima Hrvata i Švicaraca te položaju hrvatskoga jezika prije i nakon osnutka Hrvatske dopunske škole u Švicarskoj (1990.).

Ključne riječi: Hrvati, Švicarci, Hrvatska dopunska škola, Švicarska

I.

Kako bi se Švicarce moglo razumjeti, potrebno je znati da svoju nacionalnu svijest ne temelje na etnosu nego na državi. Drže se kao jedan narod s četirima kulturnojezičnim entitetima (njemački, francuski, talijanski i retoromanski), što je jedinstvena povijesna tvorevina čiji se uspjeh ogleda ponajviše u međusobnom respektu i solidarnosti. Jezične skupine čini: oko 73 % njemačkih govornika, 23 % francuskih, 6 % talijanskih i 0,7 % retoromanskih.¹ Prema Saveznom uredu za statistiku (Bundesamt für Statistik) Švicarska Konfederacija (Confoederatio Helvetica) krajem 2019. ima 8 745 485 stanovnika. Ta su četiri jezika službeno priznata kao državni jezici. U dvodomnom parlamentu zastupljeni su proporcionalno svi entiteti, a u izboru sedmeročlane vlade (Bundesrat – Savezno vijeće), koju bira savezni dvodomni parlament, uvažavaju se teritorijalna i jezična zastupljenost.²

¹ <https://www.bfs.admin.ch > grundlagen > volkszaehlung>

² U skladu s Ustavom (Čl. 132., Čl. 133. i Čl. 175.) te općim zakonima o izborima: 200 (narodnih) zastupnika i 46 senatora (kantonalnih zastupnika) bira 7 saveznih vijećnika.

II.

Hrvatska u Švicarskoj bila je u drugoj polovici 20. stoljeća uglavnom neprepoznatljiva dok nije postala neovisna (samostalna) država početkom 1990-ih. Međutim, hrvatske su veze sa Švicarskom postojale na osobnoj razini od doba dubrovačkoga dominikanca Ivana Stojkovića, poznatijeg kao Johannes de Ragusa (1385. – 1443.), koji je imao važnu ulogu na Bazelskom koncilu, a darovanjem svoje knjižnice sudjelovao je u utemeljenju današnje Sveučilišne knjižnice u Baselu.³ Osobito su još doprinosili hrvatskim vezama sa Švicarskom: dominikanac Andrija Jamometić, protestanti Petar Pavao Vergerije i Matija Vlačić Ilirik, izbjeglice grof Jurica Drašković, Eugen Kvaternik i Ivan Meštrović, nobelovci Lavoslav Ružička i Vladimir Prelog, ali i mnogi drugi manje poznati Hrvati.⁴ Basel je bio jedno od važnijih europskih središta izdavačke djelatnosti gdje su tiskane knjige hrvatskih pisaca i znanstvenika poput Marka Marulića, Matije Vlačića Ilirika i Valentina Vouka.⁵

Međutim, bilo je Švicaraca koji su imali vrlo značajan udjel u hrvatskoj kulturi, umjetnosti i gospodarstvu. Ivan iz Basela u 15. stoljeću otvorio je zlatarsku radionicu u Dubrovniku, a njegovo se *Raspelo*, djelo visoke umjetničke vrijednosti, čuva u riznici Franjevačkoga samostana u Dubrovniku.⁶ Slike franjevačkoga brata Serafina Schöna (1605. – 1642.), koji je zbog svoga slikarskog umijeća bio okružen legendama, nalaze se u Franjevačkom samostanu na Trsatu i dvjema švicarskim crkvama.⁷ Glavni oltar i štukaturu na svodu crkve sv. Filipa i Jakova u No-

³ Usp. Fra Petar Marija Radelj, „Bazelski poklisar iz Dubrovnika”, *Prilozi Veleposlanstva RH*, Bern, 2000., 3, str. 7. – 30.; Franjo Šanjek, „Hrvati i Pariško sveučilište (XIII. – XV. st.)”, *Rad HAZU*, Zagreb, 1998., 35, str. 109. – 147. Nekoliko desetaka kodeksa darovao je Sveučilišnoj knjižnici u Baselu, a svojim je novcem dao urediti jednu dvoranu za prihvatanje toga neprocjenjivog blaga iz kojega su znanje crpili veliki duhovi poput Erazma Roterdamskog i Nikole Kuzanskog. Do danas je sačuvano dvadesetak darovanih kodeksa i knjiga.

⁴ Usp. Tihomir Nuić, *Auf der Suche nach Freiheit und Brot* (U potrazi za slobodom i kruhom), St. Gallen, 2003.

⁵ Marko Marulic, *De institutione bene beateque vivendi*, 1506. Tiskana je tri puta u Baselu 1513., 1518. i 1555.; Matija Vlačić Ilirik, *Catalogus testium veritatis*, Basel, 1556.; *Calvis scripturae sacrae*, Basel, 1567.; *Centuriae Magdeburgenses* (u 13 knjiga), Basel, 1559–74.; Pavao Skalić, *Encyclopaediae se orbis disciplinarum tam sacrarum quam profanorum epistemon*, Basel, 1559.; Valentin Vouk, *Grundriss zu einer Balneobiologie der Thermen*, Basel, 1950.

⁶ Usp. Ivo Lentić, „Johannes de Baxilea, dubrovački zlatar iz 15. st.”, *Prilozi Veleposlanstva RH*, Bern, 2000., 3, str. 40. – 51.

⁷ Usp. Igor Žic, „Prva polovica XVII. stoljeća u Rijeci i djelovanje švicarskog slikara Serafina Schöna u franjevačkom samostanu na Trsatu”, *Prilozi Veleposlanstva RH*, Bern, 1998., 1, str. 9. – 31.

vom Vinodolskom iz 1807. napravila su braća Clemente i Giacomo So-
mazzi iz Ticina.⁸ Arhitekt Pietro Nobile (1776. – 1854.), također iz Ticina,
djelovao je u „Ilirskim provincijama”, projektirao priobalnu cestu, osmi-
slio projekt o zaštiti spomeničke antičke baštine, osobito Arene u Puli.⁹
Nikola Selebam, izvorno vjerojatno Nikolaus Schelle(n)baum (1761. –
1830.) bio je trgovac vinom i obnovitelj splitskih toplica koje su korište-
ne kao komercijalno kupalište od 1821.¹⁰

U Zagrebu je živjela nevelika kolonija švicarskih državljana. Godine
1920. otvoren je i švicarski konzulat koji je djelovao neprekidno do svr-
šetka Drugoga svjetskog rata.¹¹ Među najpoznatije poduzetnike ubraja
se Julio Schmidlin (1867. – 1927.) čije je tvrtke, nakon njegove smrti,
preuzeo njegov sin Julio Schmidlin, mlađi, zet obitelji Lovrenčić kojoj je
pripadalo crpilište Jamnica, a bio je i zastupnik Međunarodnog odbora/
komiteta Crvenog križa za to područje od 1943. do 1946.¹²

Najpoznatiji Hrvat švicarskoga podrijetla vjerojatno je Franjo Salis
Seewis, pomoćni zagrebački biskup. Njegov djed, švicarski protestant,
bio je časnik austrougarske vojske, a nastanio se na supruginu imanju
u Dubovcu kod Karlovca.¹³ Heinrich Bulliger, švicarski protestant, u 16.
stoljeću dopisivao se s hrvatskim humanistom Pavlom Skalićem.¹⁴ Ve-
liki švicarski povjesnik Johannes von Müller (1752. – 1809.) bio je odu-
ševljen Dubrovačkom Republikom jer u toj je „neovisnoj, pa makar ma-
loj državi svatko po sebi mogao biti nešto”.¹⁵ Von Müller je na latinskom
vodio korespondenciju s Dubrovčanima Stjepanom Rajčevićem i Đurom
Ferićem. Potonji mu je slao svoje latinske prijevode narodnih pjesama,
među kojima se nalazila *Asanaginica*. Marljivi povjesnik, koji je imao na
raspolaganju povijesne izvore naroda koji su posjedovali države, tražio

⁸ Usp. *Kroatien. Reiseführer*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., str. 110.

⁹ Usp. Robert Matijašić, „Arhitekt Pietro Nobile i njegova djelatnost zaštite spomenika u Hrvat-
skoj”, *Prilozi Veleposlanstva RH*, Bern, 1999., 2, str. 7. – 27.

¹⁰ Usp. Frano Baras, *Krijesnice hrvatskoga Jadrana*, Split, 2014., str. 103. – 105.

¹¹ Julio Schmidlin (1920. – 1926.); Walter Weber (1926. – 1931.); Friedrich Segesser (1931. –
1941.); Friedrich Kästli (10. siječnja 1941.), najprije konzul, a generalni konzul od 5. ožujka
1943. do 1945.

¹² Usp. Mario Kevo (prir.), *Veze Međunarodnoga odbora Crvenoga križa i Nezavisne Države Hrvat-
ske*, Slavonski Brod – Zagreb – Jasenovac, 2009.

¹³ T. Nuić, n. dj., str. 124. – 125.

¹⁴ Zvonko Čičić, *Die Kroaten in der Schweiz* (Hrvati u Švicarskoj), Zürich, 2015., str. 49.

¹⁵ Usp. Cristoph Jamme – Otto Pöggler, *Johannes von Müller – Geschichtsschreiber der Goethe-
zeit*, Schaffhausen, 1986., str. 79. – 94.; Marin Franičević – Franjo Švelec – Rafo Bogišić,
Povijest hrvatske književnosti, knjiga 3, Zagreb, 1974., str. 308. U toj knjizi se von Müllera
naziva „njemačkim učenjakom”. Međutim, premda je dobar dio svoga radnoga vijeka proveo
u Njemačkoj, po rođenju i po svojim djelima je švicarski znanstvenik.

je novo gradivo, dostojno štovanja starina, stoga moli Ferića da mu šalje narodnu mudrost iz koje bi proučavao društveni poredak i socijalne odnose u društvu.¹⁶ Ferić je svoj materinski jezik, kako je to bilo uobičajeno u to vrijeme, nazivao „slovenskim” ili „ilirskim” i tako naveo von Müllera da piše o „ilirskoj naciji” i o „slavenskom jeziku”.¹⁷ To će ilirstvo i slovinstvo stanoviti intelektualni krugovi u Njemačkoj pretvoriti u „serbokroatizam”, ali blago u hrvatskoj škrinji (baštini) nije ni ilirsko ni slovensko ni srpsko ni jugoslavensko nego samo blago hrvatskoga naroda kojemu je nedostajala sloboda za stalnu korekciju mnogih protuhrvatskih neznalica i europskih varalica. Hrvatski politički emigranti u Švicarskoj, kojima nije nedostajalo nacionalne svijesti, Ante Kadić, koji je studirao u Ženevi, i Vinko Grubišić, koji je studirao u Fribourgu, nisu mogli utjecati na rekroatizaciju dekroatiziranoga, što je samo po sebi razumljivo.¹⁸

Zanimljivo je da je slavni švicarski pisac Max Frisch (1911. – 1991.), za vrijeme tromjesečnoga boravka u Dubrovniku 1933., pisao je izvrsne feljtone o prirodnim ljepotama jadranske obale. O njegovu oduševljenju prirodom svjedoče i njegova pisma majci, što je vrlo lijepo pokazala i obrazložila zadarska germanistica Slavija Kabić.¹⁹ Radnju svoga prvoga romana *Jürg Reinhart. Eine sommerliche Schicksalsfahrt*, koji je objavljen 1934., smjestio je u Dubrovnik.²⁰

III.

Kao i mnoge europske zemlje, pa i samu Hrvatsku krajem 19. i početkom 20. stoljeća, i Švicarsku je zahvatila srpska romantika, ponesena nekim uspjesima na vojnom i političkom području dok je Srbija vodila ratove protiv Osmanskog Carstva i uspostavljala državu. Balkanski ratovi su pojačali pretvaranje Srbije u „mitsku zemlju s arhaičnim narodnim stvaralaštvom i drevnim predajama”.²¹ Nastala je svojevrsna junačka romantika („humanitas heroica”) koja je narodne pjesme, obi-

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Usp. Leopold Auburger, *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*, Ulm/Donau, 1999.

¹⁹ Usp. Slavija Kabić, „Max Frischs Schicksalsreise nach Dubrovnik 1933”, u: *Zagreber Germanistische Beiträge*, 2004., 13, str. 229. – 253.

²⁰ Max Frisch, *Jürg Reinhart. Eine sommerliche Schicksalsfahrt*, Stuttgart – Berlin, 1934.

²¹ Usp. Thomas Bürgisser, *Wahlverwandschaft zwei Sonderfälle im Kalten Krieg. Schweizerische Perspektiven auf das sozialistische Jugoslawien 1943–1991. Forschungsstelle Diplomatische Dokumente der Schweiz*, Dodis, Bern, 2017., na više mjesta.

čaje, glazbu i ples, nastale na području štokavskog idioma, pripisala srpskome „junačkom” narodu. Srbija je uspostavila sa Švicarskom diplomatske odnose pa su mladići iz bogatih srpskih kuća počeli studirati (među ostalima i Nikola Pašić) u Švicarskoj.²² Nisu samo tako nastajale osobne veze, nego puno više i promidžbeno štivo. Švicarac Paul Seippel (1854. – 1926.), službenik u srpskom Ministarstvu vanjskih poslova, vjerojatno je prvi zagovarao demokratsko-federalistički ustav prema švicarskom uzorku za „balkansku federaciju u srpskoj režiji”.²³ To će se i ostvariti 1918. godine, premda bez Bugarske, osnivanjem Kraljevine SHS, kasnije preimenovane u Jugoslaviju. Hrvatsko se utopilo u jugoslavensko. Hrvatska baština je dekroatizirana. Dosege te dekroatizacije pokazuje disertacija švicarskog povjesnika Wenera G. Zimmermanna o Valtazaru (sic) (Baldo, Baltazar) Bogišiću.²⁴ Hrvat Fran Milobar je koncem 19. stoljeća bio rijetka iznimka sa svojom inauguralnom disertacijom *Das geschichtliche Verhältnis Bosniens zu Kroatien und Ungarn*, Zürich, 1898.²⁵

IV.

Švicarska administracija, intelektualna, kulturna i gospodarska elita nije uopće mogla pojmiti u razdoblju od 1950-ih do početka 1990-ih zbog čega neki Hrvat nerado čuje da je „Jugoslaven” te ima doduše potrebu dodati da je jugoslavenski državljanin, ali pripadnik je hrvatskoga naroda. Švicarskom je do nastanka hrvatske države, uostalom kao i diljem svijeta, dominirao anakroni i znanstveno neutemeljeni „serbokroatizam” kao unificirani „hrvatskosrpski jezik”, a drugi dio te složenice „kroatizam” bio je samo dekorativne naravi.²⁶

„Serbokroatizam” je jedan od važnijih teorijskih proizvoda političke ideologije unitarizma koji je bio prihvatljiv za širu znanstvenu zajednicu.

²² Iako su bili malobrojniji, hrvatski studenti i studentice već od konca 19. stoljeća studirali su u Švicarskoj. Svrhovito je ovdje istaknuti studentice: Milica Šviglin udana Čavov (1867. – ?) studij medicine u Zürichu; Štefa Iskra-Kršnjavi (1869. – 1952.) studij književnosti u Bernu; Ema pl. Pavleković (1873. – 1945.) studij medicine u Ženevi i doktorat u Lausannei; Zdenka Marković (1884. – 1985.) doktorat u Fribourgu; Mirena Prikril (1936. – 2003.) studij teologije u Fribourgu.

²³ Th. Bürgisser, n. dj., str. 67.

²⁴ Usp. Werner Zimmermann, *Valtazar Bogišić (1834. – 1908.)*, *Ein Beitrag zur südslawischen Geistes- und Rechtsgeschichte im 19. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1962.

²⁵ Prijevod naslova na hrvatski: *Povijesni odnos Bosne s Hrvatskom i Ugarskom*. Napomena: Fran Milobar (Petrinja, 19. prosinca 1869. – Zagreb, 9. listopada 1945.) bio je hrvatski pravaš.

²⁶ Usp. L. Auburger, n. dj., na više mjesta.

Premda je znanstvena kroatistika konačno uspjela pružiti čvrste dokaze da su hrvatski jezik i srpski jezik dva različita jezika, ne znači postojanje suglasja znanstvene zajednice o toj činjenici. Izvjesni krugovi još uvijek tvrde da je „hrvatskosrpski/srpskohrvatski” priznati jezik i kao takav neprijeporan za slaviste.²⁷

Thomas Bürgisser u spomenutoj, opsežnoj knjizi *Wahlverwandschaft zwei Sonderfälle im Kalten Krieg. Schweizerische Perspektiven auf das sozialistische Jugoslawien 1943–1991. Forschungsstelle Diplomatistische Dokumente der Schweiz (Izabrano srodstvo: Srodstvo duša – dvaju posebnih slučajeva u Hladnom ratu. Švicarski pogledi na socijalističku Jugoslaviju 1943. – 1991.)* opisao je gotovo začuđujuće simpatije Švicarske prema Jugoslaviji, stalno praćene brigom za njezin opstanak. Nisu samo političari i diplomati nego i vojni stručnjaci bili javno zabrinuti, stoga što će ta neprirodna država teško nadživjeti Tita zbog unutarnjih razloga (nacionalna razrožnost) i vanjskih čimbenika (Brežnjevljeva doktrina o ograničenoj suverenosti socijalističkih država). Tu dihotomiju (simpatije i straha) nastojalo se prebroditi širenjem uvjerenja da „Jugoslavija predstavlja krajnje korisnu i pouzdanu kariku u zapadnome obrambenom sustavu”,²⁸ što je izrečeno samo dvije godine prije raspada te jadne države i komunističke diktature. Još u kolovozu 1990. Švicarska sudjeluje u jednome međunarodnom aranžmanu za Jugoslaviju s kreditom od 30 milijuna dolara.²⁹ „Mitiziranje Srbije kao Prašvicarske (Urschweiz) doduše nije u široj švicarskoj javnosti dovelo do emocionalne povezanosti sa sudbinom balkanske države, ali prihvatile su je intelektualne desnokonzervativne i liberalne elite prije svega na francuskome jezičnom području, što je u europskom kontekstu bilo neobično rijetko u tom obliku”, napisao je Bürgisser.³⁰

Raspad jugoslavenske države službena švicarska politika doživjela je kao teški geostrateški udarac i bolni poremećaj nastaloga pobratimstva. Srpska agresija je potresla i priopćila/medije koji su se nakon snažnoga jugoslavenskog i prosrpskog usmjerenja morali preorijentirati i uvažiti novonastale političke čimbenike. U toj zbrci i pomutnji najbolje se snašla tradicionalna švicarska, kršćanskim vrijednostima nadahnu-

²⁷ Usp. Miloš Okuka, *Eine Sprache – viele Erben: Sprachpolitik als Nationalisierungsinstrument in Ex-Jugoslawien*, Klagenfurt, 1998.

²⁸ Th. Bürgisser, n. dj., str. 394.

²⁹ Isto, str. 290.

³⁰ Isto, str. 80.

ta humanitarna pomoć. Od Crvenog križa, preko katoličkoga Caritasa i protestantskoga HEKS-a do mnogih manjih dragovoljnih organizacija za pomoć u nevolji, sve su nesebično djelovale po Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Nakon svršetka obrambenoga Domovinskog rata, dobro je poznato kako je Švicarska kao prijateljska država izgradila tri porušena sela u Konavlima i srednjoj Dalmaciji.

V.

Radi usporedbe položaja Hrvata i hrvatskoga jezika u Švicarskoj, svrhovito je ovdje navesti da u toj konfederaciji živi oko osamnaest tisuća Židova, a njihova nazočnost u javnosti je impresivno svjedočanstvo o narodu bajoslovne svijesti. Prema drevnoj poruci i pouci toga selilačkoga naroda, Židov poštuje zakone zemlje u kojoj živi, govori njezine jezike, a pritom ne zaboravlja „tko je i što je”.³¹ Njegova ga religija čini drukčijim od drugih i kad ne vlada hebrejskim jezikom, a njegova svijest o pripadnosti posebnom narodu stoljećima se prenosi s jedne na drugu generaciju. Prema službenoj statistici u Švicarskoj živi dvostruko više Hrvata. Kad bi statistika obuhvaćala hrvatsko-švicarske državljane i njihove potomke, broj bi se Hrvata u Švicarskoj popeo sigurno za još nekoliko tisuća. Hrvatske katoličke misije, primjerice, šalju svoje tromjesečno glasilo MOVIS na četrnaestak tisuća adresa što bi se moglo pomnožiti s četveročlanom obitelji.³² Međutim, prema švicarskim običajima, djeca uglavnom napuštaju roditeljske stanove već tijekom studija, a obvezno čim se zaposle. Te adrese najvjerojatnije ostaju tajnom za misije. S državne strane pak nitko nije ništa poduzeo za utvrđivanje broja Hrvata u Švicarskoj kao i inače u iseljeništvu. Za razliku od židovske, hrvatska je situacija sasvim drukčija. Prije nastanka neovisne i demokratske hrvatske države hrvatski je narod bio marginaliziran i njegov je položaj bio neravnopravan s drugim narodima, što je kod pojedinaca moglo utjecati na nacionalnu svijest u pozitivnom i negativnom smislu. Tijekom iseljavanja Hrvati su na simboličnoj razini mogli sa sobom ponijeti svoj materinski jezik i katoličku vjeru. Svi ostali nacionalni simboli s kojima se iseljenik mogao identificirati kao Hrvat – poput grba,

³¹ Usp. Amoz Oz – Fania Oz-Salzberger, *Juden und Worte*, Berlin, 2013.

³² Podatak iz Uredništva MOVIS-a (kratica: „Misijski Organ Veze I Služenja”).

zastave i povijesnih velikana – bili su krivotvoreni komunističkim obilježjima ili zabranjeni.

Budući da je Katolička crkva globalna organizacija, Hrvat je mogao nesmetano diljem svijeta ispovijedati svoju vjeru s minimalnim ili nikakvim poznavanjem stranoga jezika. Obred mu je bio poznat. Svoju posebnost je iseljenik mogao samo iskazati jezikom: „Po njemu si sve što jesi”, pjevao je Petar Preradović.³³

Koliko je materinski jezik usađen, neiskorjenjiv i neizbrisiv u čovjeku, može nam posvjedočiti sudbina koju je doživio hrvatski nobelovac, rođeni Vukovarac Lavoslav Ružička (1887. – 1976.). U posljednjoj godini života operirana mu je prostata pod općom anestezijom.³⁴ Operacija je uspjela, ali posljedice anestezije pokazale su se opasnima. Dok je boravio u rehabilitacijskoj klinici Mammern na Bodenskom jezeru, utvrđeno je da govori samo hrvatski.³⁵ Druge jezike niti je razumio niti govorio. Uprava klinike je odmah namjestila jednu Hrvaticu kao prevoditeljicu. Kad ga je nekoliko dana prije smrti u rujnu 1976. posjetio drugi nobelovac i nasljednik na katedri Vladimir Prelog, Ružička se od njega rastao na hrvatskome:

„Umoran sam. Dopustite mi sada da sa svojom prošlošću idem u krevet.”³⁶

VI.

Švicarski koncern ABB sa sjedištem u Badenu, ranije BBC, svojedobno se preko Jugoturbine iz Karlovca upoznao s kvalitetnom naobrazbom hrvatskih strojarskih i elektroinženjera te povukao je povelik broj tih inženjera i tehničara u sjedište tvrtke. Godine 1963. u Badenu su se tako našla sto šezdeset tri hrvatska inženjera.³⁷ U 1970-im godinama njihova su djeca pošla u redovitu (državnu) švicarsku školu. Budući da su roditelji bili na „privremenom radu” u inozemstvu, što je značilo da se u slučaju gospodarske krize moraju vratiti u domovinu, htjeli su da im djeca pohađaju Jugoslavenske dopunske škole (JDŠ) kako ne bi izgubili školske godine u domovini. Međutim, mnogi među njima bili su

³³ Petar Preradović, *Rodu o jeziku*.

³⁴ T. Nuić, n. dj., str. 97.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto, str. 113.

nezadovoljni neučenjem hrvatskoga jezika, hrvatske povijesti i hrvatskoga zemljopisa u tim jugoslavenskim školama, ali manje ih je bilo koji su imali hrabrosti suprotstaviti se službenoj jugoslavenskoj (prosrpskoj) školskoj politici. U *Hrvatskome iseljeničkom zborniku 2017.* o tome sam pisao:

„Dio Hrvata u Švicarskoj se, unatoč spomenutim dvojbama, primjereno vremenu i prostoru gospodarske migracije, već 1970-ih godina borio za hrvatske odjele u tadašnjim jugoslavenskim školama (JDŠ). Godine 1973. Hrvati su izborili posebne odjele za hrvatsku djecu u gradu Badenu, dok su diljem Švicarske djelovali mješoviti razredi. Taj događaj u Badenu dogodio se na vremenskoj okomici samo šest godina nakon što su u komunističkoj Hrvatskoj pristaše Deklaracionista iz redova našega naroda ili još robijali ili na slobodi utonule u tzv. *hrvatsku šutnju* nakon slova hrvatskog proljeća. Jugodiplomaciji je to bio trn u oku jer 'škole mogu da deluju samo kao jugoslovenske dopunske škole, a nikakve nacionalne škole ne mogu da se osnivaju i registruju'. Citat potječe iz zapisnika s 'Prvog radnog dogovora nastavnika i predsjednika školskih odbora JDŠ-a s područja Švicarske', održanog 4. svibnja 1975. u Bernu. Na tom sastanku pokojni ing. Josip Dobša otvoreno je zastupao ono što se u Badenu već provelo: 'Nastava u školi za djecu mora biti na materinjem jeziku, a ne mješovita odjeljenja. Mi smo imali nekoliko slučajeva da su nam djeca dolazila iz Züricha da kod nas uče materinji jezik hrvatski, jer u Zürichu se to predaje u mješovitim odjeljenjima'. Šokiran Dobšinom otvorenošću, beogradski izaslanik mu je predbacio da istupa s 'nacionalističkih pozicija, a ne sa stanovišta kako je to rešeno Ustavom naše zemlje'. Sukob je osobito eskalirao kad je Nastavničko vijeće 25. svibnja 1978. na sastanku u Badenu zaključilo ukinuće posebnih srpskih i hrvatskih odjela u JDŠ-u. Nastavničko vijeće, koje je bilo izravno podređeno savjetniku za škole pri ambasadi SFRJ u Bernu, donijelo je odluku bez prethodnog savjetovanja s roditeljima i Školskim odborom. Školski odbor pismeno je prosvjedovao na sastanku 8. lipnja 1978. zbog toga što se tom odlukom ignorira odluka 130 roditelja koji su se 1973. pismeno izjasnili na kojem jeziku njihova djeca trebaju biti podučavana. Nakon ljetnog dopusta 1978. škole su organizirale mješovite razrede. Glavni odbor ondašnje Hrvatske kulturne zajednice na sastanku u Generalnom konzulatu SFRJ-a 23. lipnja 1978., prema bilješci ing. Zvonka Čičića, iznio je sljedeće primjedbe: 'Roditelji Srbi i Hrvati s kojima smo razgovarali ističu da je ovakvo opterećivanje djece nepotrebno, te da djeca ne mogu uspješno pratiti nastavu. Događa se da djeca dolaze kući iz škole i upotrebljavaju izraze, koje roditelji ne razumiju. Isto tako roditelji stavljaju primjedbe da će se djeca, kad se vrate u domovinu, izražavati na način koji je stran njihovoj sredini.

Osim toga, iz praktičnih razloga, nastavnicima je nemoguće – s obzirom na njihovu stručnu naobrazbu – predavati istodobno dva jezika'. U Jugoslaviji se, također, paralelno u istom razredu, ne uče srpske i hrvatske riječi i pravopis, tj. ne prevodi se s jednog jezika na drugi. Glavni odbor u tom razgovoru bio je i konkretan te iznio svoj prijedlog: 'U svakom slučaju, Ustav SR Hrvatske definira hrvatski književni jezik, stoga se nadamo skorom rješenju opisanog problema. No, da bi se vratilo povjerenje roditelja, predlažemo da se u statute jugoslavenskih dopunskih škola umjesto, višeznačne formulacije o jezicima 'naroda i narodnosti' precizira da se poduka provodi u posebnim razredima iz jezika: srpskog, slovenskog, makedonskog, albanskog i hrvatskog'."³⁸

„Hrvati su odlučili na nedemokratsku odluku Nastavničkog vijeća o ukinuću posebnih razreda reagirati demokratskim sredstvom – zahtjevom s potpisima” iako su potpisnici mogli biti proglašeni „neprijateljima države, što je pri posjetu domovini moglo značiti oduzimanje putnih isprava i zatvorsku kaznu”.³⁹ Glavna je poruka toga zahtjeva da su se Hrvati „još prije četrdesetak godina 'vezano' uz hrvatski jezik, kao i toliko puta u prošlosti, borili za svoja nacionalna prava” i u Švicarskoj.⁴⁰

VII.

Umjesto Jugoslavenske dopunske škole mogla se osnovati privatna hrvatska škola. Naime, u demokratskim društvima kakvo je švicarsko, svatko je mogao organizirati privatne škole u kojima su se mogli učiti željeni predmeti, među ostalim, hrvatski jezik, hrvatska povijest, hrvatski zemljopis i dr. Dvojbe su pak nastajale u svezi s priznanjem tih škola od matične države s jedne strane ili s druge strane zbog prijetnje da se dotičnog roditelja proglasi politički nepodobnom osobom. U oba slučaja riječ je o gubitku. Budno oko totalitarnog režima bivše države pratilo je podjednako ponašanje pojedinaca i organizacija. Sumnjivo je bilo sve što se nije pokrivalo službenim ideološkim zasadam. Začas „zastrani” onaj tko u svom ponašanju i djelovanju ne uvažava represivnu ideološku matricu, stoga mu se dogodi da iznenada postane državni neprijatelj kojega čeka teška robija.

³⁸ Tihomir Nuić, „Hrvatska nastava u Švicarskoj”, *Hrvatski iseljenički zbornik 2017.*, Zagreb, 2017., str. 149. – 150.

³⁹ Isto, str. 150. – 151.

⁴⁰ Isto, str. 151.

Unatoč tome, privatne hrvatske škole u Švicarskoj postojale su zahvaljujući svijesti, volji i znanju pojedinih Hrvata. Sjećam se jednoga građevinskoga poduzetnika koji je u 1970-ih godinama zaposlio mnoge Hrvate. Da bi se sa svojim radnicima mogao sporazumijevati, upisao je večernji tečaj hrvatskoga jezika. Upoznali smo se početkom 1990-ih godina u mom uredu nakon što mi je izrekao pozdrav:

„Dobar dan!”

Jako sam se začudio lakoći njegova oblikovanja složenih rečenica na hrvatskome jeziku. Zamolio sam ga da mi kaže gdje je učio hrvatski, a on mi je objasnio kako je nekoliko mjeseci išao na tečaj kod gospođe Radielović u Baselu.⁴¹

VIII.

Hrvatska dopunska škola osnovana je 1990. u vrlo burnim okolnostima. O tome sam također pisao u *Hrvatskome iseljeničkom zborniku*:

„Čim je u svibnju 1990. godine u Hrvatskoj došlo do smjene komunističkog totalitarizma, sastao se 22. lipnja 1990. godine *Inicijativni odbor* za osnivanje Hrvatske dopunske škole (škola se, naime, tako zvala do 1993., kad ju je preuzela država, ali ćemo u ovom zapisu zbog jednostavnosti prijeći na konačni naziv Hrvatska nastava – HN). Inicijativni odbor činili su: Vladimir Boban, Zvonimir Čičić, Josip Dobša, Grana Ferić, Stanislav Ferić, Marijan Jakopović, Tihomir Nuić i Jure Primorac. Vrijedni Andrija Babić iz Ženeve izabran je za tajnika. Bila je riječ, dakle, isključivo o uglednim dugogodišnjim članovima i dobrim dijelom dužnosnicima bivše Hrvatske kulturne zajednice (HKZ). Uskoro na sljedećoj, srpanjskoj sjednici pridružio im se fra Karlo Lovrić, tadašnji ravnatelj hrvatskih katoličkih misija u Švicarskoj i voditelj Hrvatske katoličke misije (HKM) u Zürichu.

Ministarstvo prosvjete, kulture, fizičke i tehničke kulture obratilo se pismom od 29. kolovoza 1990. mons. Vladimiru Stankoviću, ravnatelju dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu, sa zamolbom za potporu u organiziranju hrvatske nastave u Europi te da se 'katoličke misije u zemljama imigracije uključe u rješavanje organizacijskih pitanja, naročito u osiguranju prostora'. Mons. Stanković već 3. rujna 1990. šalje svojoj subraći svećenicima preporuku: 'Nama je kao Crkvi jasno da područje školstva

⁴¹ Kad sam gospođu Radielović sreo na jednom koncertu, na kojem je nastupala i njezina kći, te obavijestio je o susretu s njezinim učenikom, sjetila ga se po imenu i prezimenu i jako se razveselila što joj netko priznaje da je onodobno uzorno uspješno poučavala hrvatski jezik.

i prosvjete spada u domenu Republike Hrvatske i školskih i drugih vlasti u dotičnim zemljama, a mi kao svećenici možemo samo pripomoći u organiziranju nastave i animiranju roditelja da svoju djecu šalju u te škole. Posebno smo zainteresirani da u tim hrvatskim školama bude vjeronaučna nastava na hrvatskom jeziku, ravnopravno tretirana s drugim predmetima, u skladu s propisima pojedinih država i pokrajina, uvijek vodeći računa o smjernicama mjesne Crkve čija nadležna treba obavijestiti o novim hrvatskim školama jer znamo da upravo mjesna Crkva u toj stvari može mnogo pomoći.'

Krenuli smo među ljude i ponudili im školski program, dakako s vjeronaukom. Prikupili smo sva učila iz Hrvatske i hrvatskih škola diljem svijeta, a prof. Grana Ferić, koja će postati prvom ravnateljicom HDŠ, nakon konzultacija s poštovanim stručnjacima i pedagogima iz Hrvatske te djelatnicima Ministarstva prosvjete, kulture, fizičke i tehničke kulture, odlučila je što je sa stručne strane primjereno za hrvatsku djecu u Švicarskoj. O vjeronaučnim učilima su odlučivali sami misionari. Roditeljima smo objašnjavali, a ponekad ih i uvjeravali, da se radi o plemenitom nauku, koji njihovoj djeci može samo koristiti. Napravili smo *Pravila (statute)* Hrvatske nastave prema Švicarskome građanskom zakonu o udrugama. Definirali smo svrhu HN-a kao dodatne školske nastave iz hrvatskoga jezika i književnosti, hrvatske povijesti i zemljopisa, te nudili njegovanje hrvatske kulture, umjetnosti i folkloru s ciljem očuvanja nacionalnog identiteta Hrvata u Švicarskoj. Tijela udruge HN-a bila su godišnja skupština roditelja, glavni školski odbor, mjesni školski odbori, ovjеровitelji računa i ravnateljica HN-a, koja je morala posjedovati odgovarajuću stručnu i pedagošku naobrazbu.

Dok smo tražili učitelj(ic)e po Švicarskoj i vodili korespondenciju sa švicarskim vlastima tražeći priznanje i prostorije, hrvatske katoličke misije umnažale su i dijelile upisnice pred crkvom i u misijama. Prema uhodanome socijalističkom uzusu, Republika Hrvatska je plaćala i slala učitelj(ic)e u Švicarsku, ali boravišnu su dopusnicu mogli/mogle dobiti samo s pomoću jugoslavenskih konzularnih službi. Naša mlada ustanova nije mogla ni sanjati o tolikim ovlastima kao ni o plaćama od kojih bi se u Švicarskoj moglo živjeti. Hrvatskim učitelj(cam)a, koji su već boravili u Švicarskoj, dali smo rok u kojem su se trebali odlučiti hoće li raditi u HDŠ-u ili JDŠ-u. Tamo gdje su roditelji bili suglasni, prihvatili smo ih kao svoje. Od nekih nismo dobili pismeno izjašnjenje u danom roku, pa smo se odlučili za snage u Švicarskoj i pograničnim dijelovima Njemačke i Austrije. Kriteriji za namještanje učitelj(ic)a, koji se možda nisu svugdje mogli odmah primijeniti, bili su završena pedagoška akademija ili fakultetski studij te ugled u sredini u kojoj žive.

Inicijativni školski odbor je na sastanku 17. rujna 1990. preimenovan u Glavni školski odbor (GŠO). Prvi predsjednik je bio Josip Dobša, a nakon što je on 1991. godine obolio, za predsjednika GŠO-a je izabran Tihomir Nuić. Na godišnjoj skupštini 19. rujna 1991., odlukom nazočnih roditelja i mjesnih školskih odbora, doručena *Pravila* su odobrena, a GŠO je proširen na 13 članova. U međuvremenu smo 15. siječnja 1991. dobili dopis ministra prof. dr. Vlatka Pavletića da je Ministarstvo prosvjete, kulture, fizičke i tehničke kulture, nakon uvida u naš rad, suglasno s našim radom i da nam pruža potporu. Taj smo dopis preveli na njemački i dostavljali ga školama u kojima još nismo imali prostorija za djelovanje. Tek 3. srpnja 1991. stiže iz Zagreba službena odluka o imenovanju ravnateljice Grane Ferić.⁴²

Nakon što je osnovana Hrvatska dopunska škola u Švicarskoj, naglo je povećan broj djece i odraslih koji su naučili hrvatski jezik. Razvidan je značajan napredak u odnosu prema Hrvatima i hrvatskom jeziku, ali neki lijepi primjeri (uzori) ne mogu prikriti mnoge neriješene probleme.

Primjerice, lijepo je vidjeti u njemačkoj jezičnoj pjesmarici Katoličke crkve u Švicarskoj, tiskanoj 1998. godine, prevedenu slavnu pjesmu nepoznatog podrijetla *Praise ye the Lord, Halleluja – Hvalite Boga, Aleluja* na njemački, francuski, talijanski, retoromanski, španjolski, hrvatski i portugalski.⁴³ Kad se u liturgijskom slavlju pjeva ta pjesma, onda se ispjeva na tim jezicima. U pjesmarici se nalaze i skladbe hrvatskoga skladatelja Albe Vidakovića.

Katolička zemaljska/kantonalna crkva (kanton – otprilike županija u Hrvatskoj) uglavnom tiska župne listove u Švicarskoj, a u njima se, što je za posebnu pohvalu, na jednoj stranici naizmjenično oglašavaju misionari stranih radnika i useljenika, među kojima i hrvatski misionari.

Danas se hrvatski jezik zbog velikoga broja mogućih „potrošača” pojavljuje na različitim uputama masovnih proizvoda i na reklamnim listićima osiguranja, koncerata, putničkih agencija. Mnoge privatne jezične škole i pojedine osobe nude učenje hrvatskoga jezika. Sve je to velika novost za Hrvate u Švicarskoj čiji je materinski jezik dobio pravo javnosti s malim zakašnjenjem nakon priznanja naše države Hrvatske.

⁴² T. Nuić, n. dj., str. 152. – 153.

⁴³ *Katholisches Gesangbuch*. Herausgegeben im Auftrag der Schweizer Bischofskonferenz, Zug, 1998.

Međutim, ni danas nisu nestale zapreke i problemi oko učenja hrvatskoga jezika u Švicarskoj.⁴⁴ Ne postoje katedre za kroatistiku. Švicarska ima u gotovo svim većim sveučilišnim središtima katedre za slavensku filologiju, ali u njima dominiraju: ruski te poljski jezik. Popularnost jednoga jezika ovisi i o brojnosti govornika i o njegovoj važnosti na međunarodnoj sceni, ali ni neke države nisu spremne financirati ono što im ne donosi izravnu korist. Tako u Švicarskoj samo Sveučilište u Zürichu ima, poput njemačkih i austrijskih sveučilišta, jednoga profesora za slavenske jezike i drugoga za slavensku literaturu od godine 1961.⁴⁵ Za sva ostala sveučilišna središta, koja su kasnije otvorena, to je „luksuz”, kako stoji na oglasu Slavenskog seminara u Baselu.⁴⁶ Na svim švicarskim sveučilištima obvezan je ruski jezik, a svi ostali slavenski jezici: poljski, češki te bosanski/hrvatski/crnogorski/srpski (Bosnisch/Kroatisch/Montenegrinisch/Serbisch) ponuđeni su na izbor.⁴⁷

IX.

Na kraju se može zaključiti, ipak, da Hrvati u Švicarskoj imaju i razloge za zadovoljstvo glede hrvatskoga jezika. Primjerice, početkom studenoga 2018. uputili smo se od zamagljene rijeke Rajne vlakom prema južnim krajevima Švicarske na kojima se od zapada prema istoku protežu alpski masivi gledajući kako magle oduzimaju svaku čar jesenjem šarenilu, ali i kako alpski proplanci, koji leže na visini od 1000 i više metara, uglavnom su obasjani suncem. Kad smo u Bernu presjeli u regionalni vlak, zadivili smo se njegovoj čistoći i udobnosti. Između naših sjedala nalazila se manja polica za odlaganje stvari ispod koje se skrivao spremnik za otpad. Odjedanput sam zamijetio da je polica ispisana različitim pismima i jezicima. Na dvadeset tri jezika gostu se želi dobrodošlica, a među ostalim i na hrvatskome:

Ugodan put!

Na drugoj strani vagona, na polici među sjedalima napisan je na istim jezicima i hrvatski pozdrav:

Doviđenja!

⁴⁴ Službeno je priznat samo „srpskohrvatski jezik”.

⁴⁵ <https://www.slav.uzh.ch/de/institut.html>

⁴⁶ <https://slavistik.philhist.unibas.ch/de/home/>

⁴⁷ <https://slavistik.philhist.unibas.ch/de/home/>

Ispod svake dobrodošlice i pozdrava napisano je sitnim kosim slovima (i u boji) čijim se jezikom pozdravlja i odzdravlja, a među njima je i *Kroatisch*. Nema prijepora da je i to veliki uspjeh domoljubnih Hrvata koji su se borili za priznavanje hrvatskoga jezika te konačni osnutak Hrvatske dopunske škole u Švicarskoj (1990.), što nije bilo nimalo lako. Međutim, nije ni danas lako održati hrvatsku nastavu na razini hrvatskoga domoljubnog zanosa iz 1990-ih jer iz godine u godinu smanjuje se broj učenika, a i skromnije je njihovo znanje hrvatskoga jezika koje se poglavito stječe u obiteljskom okruženju.⁴⁸

CROATS AND SWISS: BEFORE AND AFTER THE ESTABLISHMENT OF THE CROATIAN SUPPLEMENTARY SCHOOL IN SWITZERLAND (1990)

SUMMARY

This article provides a brief overview of selected historical and current facts about the relations between the Croats and the Swiss and the position of the Croatian language before and after the establishment of the Croatian Supplementary School in Switzerland (1990).

Keywords: Croats, Swiss, Croatian Supplementary School, Switzerland

⁴⁸ U sljedećem članku u časopisu „Hrvatski” posebnu ću pozornost pokloniti radu Hrvatske dopunske škole u Švicarskoj u školskoj godini 2018./2019.